

Postavení venkovských Židů v 18. a 19. století na příkladu panství Kounice v Čechách

/ Michaela Munková /

Cílem mé dizertační práce zpracovávané na katedře pomocných věd historických a archivního studia FF UK pod vedením doc. PhDr. Ivany Ebellové, CSc., je zachytit život venkovských Židů na panství Kounice na přelomu 18. a 19. století. Židé, kteří žili na venkově, mimo židovské obce a městská ghetta, byli doposud historiky opomíjeni, důraz byl dáván spíše na obecnější témata a tudíž na fondy ústředních institucí, které měly na starosti židovské záležitosti. Vesničtí Židé a jejich odraz ve velkostatkových fondech, stejně tak jako život Židů v 18. a 19. století, stále zůstávají oblastmi relativně neprobádanými.

Téma každodenního života venkovských Židů v Čechách v období raného novověku, respektive do emancipace, bylo doposud na okraji zájmu. Většina dosavadních prací je úzce regionálně zaměřena a věnuje se pouze některým lokalitám především v souvislosti s genealogickým bádáním a hmotnou kulturou (v této souvislosti se hlavní pozornost zaměřuje na sepulchrální památky), většina pramenů, které dokumentují všední život venkovského obyvatelstva v daném období, tak stále zůstává stranou badatelského zájmu.

Archivní prameny k historii venkovských Židů jsou uloženy v řadě fondů jednotlivých Státních oblastních a Státních okresních archivů, rozptýleny v rámci fondů velkostatků, archivů měst a obcí aj., mnohé materiály jsou uloženy i v centrálních fondech (Národní archiv). Tato rozptýlenost výrazně znesnadňuje jejich studium a je (vedle paleografické náročnosti) patrně i jednou z hlavních příčin jejich dosavadní nezpracovanosti.

Základem mé dizertační práce je archivní fond Velkostatku Kounice, který je uložen ve Státním oblastním archivu. Jedná se o dosud nevyužitě písemné prameny, vesměs jazykově německé, mapující každodenní život venkovských Židů na panství Kounice v 18. a 19. století. Jde o panství s rozptýleným židovským osídlením typickým pro Čechy.¹ Na tomto panství neexistovala žádná židovská obec ani městské ghetto. Zpracovávané písem-

né prameny se týkají jednotlivých stránek života venkovského židovského obyvatelstva, jako například udělování povolení k sňatku, přenos familiantských míst, povolení nájmu, provozování živností a řemesel, stěhování, ale i narovnání sporů mezi souvěrci či mezi Židy a jejich křesťanskými sousedy. Uvedené prameny také dokládají praktické uvádění jednotlivých legislativních opatření do praxe a jejich dopad na venkovské židovské obyvatelstvo.

Velkostatek Kounice patřil ve sledovaném období Liechtensteinům, kteří jej zdědili v roce 1772 po Marii Terezii Savojské. Lichtensteinové ho pak vlastnili až do pozemkové reformy za 1. republiky. První velký hospodářský úpadek zažilo v roce 1775, kdy zasáhlo panství selské povstání a k jeho rozkvětu nepřispěla ani 1. světová válka. Roku 1848 patřilo k panství 14 vesnic: Černíky, Doubek, Horoušánky, Chrást, Kounice, Kozovazy, Mandršajd (dnes Chrást), Mochov, Nehvizdky, Nehvizdy, Tlustovousy, Tejnice, Vykáň, Vyšehořovice.² Rod Liechtensteinů vlastnil kromě Kounic i velkostatky Kostelec, Škvorec a Uhříněves. Bylo by velmi zajímavé srovnat vrchnostenskou politiku uplatňovanou na židovské obyvatelstvo i na těchto panstvích.

Zaměřit bych se chtěla hlavně na první polovinu 19. století. Časově se odrazit od edičních podniků jako jsou například Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793³ a Soupis židovských familiantů v Čechách z roku 1783⁴, které vycházejí nákladem Národního archivu pod odborným dohledem doc. Ivany Ebelové.⁵

Práce je koncipována jako mikrohistorická studie dějin židovských rodin na panství Kounice, v níž by měly být popsány jejich životní podmínky, daňové zatížení, sociální a profesní rozvrstvení s přihlédnutím k faktu, že Kounice bylo panství zaměřené převážně na zemědělství. Důležité je i hledisko dějin správy, prozkoumání mechanismů úředního styku vrchnosti se svým židovským obyvatelstvem.

- 1 Až v roce 1806 dostali Židé v Kounicích od vrchnosti povolení postavit synagogu, jejíž základní kámen byl položen 10.4.1863 a bohoslužby se v ní začaly konat ještě téhož roku na podzim. Předmětem mého zkoumání se stane i otázka, zda a případně kdy v Kounicích židovská obec vznikla, jak dlouho fungovala. Je totiž velice pravděpodobné, že fakt stavby synagogy je dokladem existence židovského společenství v Kounicích. Viz Trnka, Václav: Kounice a Přerov v Čechách. Historicko- statistický přehled. Praha 1873, s. 5
- 2 Bednařík, Karel – Havelková, Věra – Rakušanová, Jarmila: Velkostatek Kounice 1618–1928. Inventář SOA Praha 1960.
- 3 Jiřinec Martin - Řezníček Michal: Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793– Kouřimský kraj. Praha 2003.
- 4 Ebelová, Ivana a kolektiv: Soupis židovských familiantů v Čechách z roku 1783 I. Praha 2008.
- 5 Navazuje i na projekt Etnografického atlasu Čech, Moravy a Slezska V. Židovské obyvatelstvo v Čechách v letech 1792–1794.
- 6 Rakous, Vojtěch: Vojkovičti a přespólní. Praha 1926.

Mikrohistorická studie bude doplněna i o „rekonstrukci rodin“, čili genealogickou rešerši s využitím souboru židovských matrik, které jsou uloženy v Národním archivu. V soupisu židovských familiantů z roku 1783 je uváděno devět familantských míst, zatímco soupis židovských rodin, který je o deset let mladší, tedy z roku 1793, vypočítává rodin osm. A ani ve jménech nepanuje shoda. Rozšíření práce o rekonstrukci rodin bude tedy naprosto nutné. Zajímavé bude i prozkoumání mechanismu přenosu familantských míst, ze které vyplývá i jistá mobilita židovského obyvatelstva.

Cílem je vlastně vyvrácení či potvrzení zažitých klíšé o způsobu života, obživy aj. A pomocí jednotlivých střípků posbíraných v archivních pramenech vytvořit mozaiku, jakýsi obrázek každodenního života venkovských Židů, něco na způsob povídek Vojtěcha Rakouse: „Kouničtí a přespolní“.⁶